گزارش همایش

"انتظارات مقام معظم رهبری از پژوهش‌های دفاع مقدس"

راشین مختاری

مقدمه

به پایان رسیدن جنگ تحمیلی، سرآغازی بود برای بررسی، تحقیق و پژوهش درباره‌ی این واقعه‌ی بزرگ تاریخی. اکنون پس از گذشت بیش از ۲۳ سال از پایان جنگ، زمان آن فرا رسیده که با نگاهی دوباره به پژوهش‌ها، فیلم‌ها و آثار ادبی و هنری خلق شده در حیطه‌ی دفاع مقدس، به نقد و بررسی این آثار بپردازیم. زیرا نسل جوان و پویای جامعه که دوران جنگ را شخصاً درک نکرده است به وسیله‌ی همین آثار با آن روزها ارتباط برقرار می‌کند بنابراین، عملکرد مراکز پژوهشی و تحقیقاتی و هنرمندان و فیلم‌سازان و رمان‌نویسان نقش مؤثری در افزایش سطح شناخت و آگاهی جوانان از دوران دفاع مقدس دارد.

مقام معظم رهبری نیز در بیانات‌شان، مستقیم و غیر مستقیم، رهنمودها، نقدها و توصیه‌های فراوانی در این خصوص داشته‌اند. به همین دلیل در تاریخ ۱۳۹۰/۷/۱۲همایشی با هدف بررسی انتظارات رهبری از پژوهش‌های دفاع مقدس در مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس برگزار شد، به این امید که نگاه جامع و دقت نظر به کلام ایشان چراغ راهی باشد برای اصحاب دفاع مقدس، به ویژه مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.

اولین سخن‌ران این همایش جناب آقای عباس سه‌دهی، صحبت‌های خود را در چند فراز از سخنان مقام معظم رهبری خلاصه کردند:

بنده ترجیح می‌دهم که عیناً کلام حضرت آقا را برای‌تان نقل کنم. به ۱۰ فراز فرمایشات ایشان اشاره می‌کنم تا نگاه و دیدگاه ویژه‌ی معظم‌له به مقوله‌ی

پژوهش و تفحص در جنگ بیش‌تر روشن شود:

اول نکته‌یی که در حوزه‌ی دفاع مقدس از معظم‌له نقل می‌کنم درباره‌ی سؤال کلیدی است که باید بیش از این‌ها به آن توجه شود و هنوز حق مطلب به درستی ادا نشده. ایشان می‌فرمایند: "درباره‌ی دفاع مقدس آن‌چه که ملت ما پس از گذشتن دوران سخت جنگ هشت‌ساله باید مورد تدبر قرار بدهد، این است که این جنگ را چه کسی و چرا شروع کرد؟ سؤال دوم و چه شد که ناکام ماند؟"

(۵ مهر ۱۳۷۰ خطبه‌ی نماز جمعه)

تحقیق و تفحص در این‌باره خود یک پژوهش

مستقلی را می‌طلبد.[...]

فراز دومی که عرض می‌کنم مبنی بر فرمایش ایشان در زمینه‌ی پیروزی مطلق ما در جنگ هشت‌ساله است:

" در این ماجرای جنگ هشت‌ساله یک پیروزی مطلق به دست آوردیم. دشمن به ما حمله کرده بود و می‌خواست بخشی از خاک ما را بگیرد. همه‌ی دنیا هم به او کمک کردند، ما هم مردانه ایستادیم و دشمن ناکام شد و بینی‌اش به خاک مالیده شد و برگشت. این پیروزی را با همین ابعاد، با همه‌ی خصوصیاتی که در آن وجود دارد، با همه‌ی آن هزاران هزار ماجرایی که در خود حفظ کرده، باید روایت کنیم. این کار هنرمندان، نویسندگان، سینماگران، شاعران و نقاشان و کار اصحاب فرهنگ و هنر است. این‌جا دیگر مسئله هشت سال نیست، هشتاد سال هم اگر طول بکشد جا برای کار کردن دارد."

(٦ مهر ١٣٧٩)

سردار سرتیپ دوم پاسدار عباس سه‌دهی

در ادامه، در فراز سوم فرمایشات ایشان عرض می‌کنم:

"این هشت‌سال دوره‌ی دفاع مقدس شامل هزاران هزار حادثه است. من می‌خواهم این را از جامعه‌ی فرهنگی و هنری کشور مطالبه کنم که از این حوادث لااقل یک فهرست تهیه کنند، بنشینند فکر کنند و در واقعه‌ی جنگ دقت نظر هنرمندانه به خرج دهند. ببینید چه قدر از این فهرست را ما پر کرده‌ایم. اعتقادم این است که اگر این کار صورت گیرد، خواهیم فهمید که یک هزارم آنچه را که درباره‌ی این جنگ می‌باید تبیین کرد، هنوز بیان نکرده‌ایم. قالب آثار هنری جنگ را یا دیده‌ایم یا شنیده‌ایم. البته در این سال‌های اخیر کم‌تر آثار با ارزشی در بین آن‌ها وجود داشته.[...]"

(٦ مهر ١٣٧٩)

فراز چهارم: "[...] چرا در ادوار دیگر تاریخ مردم یک سره با حضور خود یک معضل عظیم اجتماعی را حل نکرده‌اند؟[...] در طول دو قرن گذشته، ایران در همه‌ی جنگ‌هایی که با همسایگان خود و دیگران داشته شکست خورده است، مگر در همین جنگ تحمیلی هشت‌ساله که از همه‌ی جنگ‌هایی که ملت ایران در این مدت با آن مواجه شد سخت‌تر و طولانی‌تر بود، حتی یک وجب از خاک ما از دست نرفت. [...]"

(٣٠ آبان ١٣٧٢)

در فراز پنجم ایشان در مورد بسیج و نقش بسیج در جنگ می‌فرمایند:

"آنچه مربوط به تاریخچه‌ی بسیج است به گمان بنده چیزی است که هرگز در تاریخ کشور پر حادثه‌ی ما فراموش نخواهد شد. جنگ چند ساله‌ی طولانی

یـک نیروی عظیم مردمی وارد میدان شـد و همه‌ی معادلات را به زبان حسـابگران سیاسی و نظامی دنیا برهـم زد.[...] بنده به جرئـت می‌توانم ادعا کنم اگر حضـور مردمی نبود، اگر نیروهای بسـیجی نبودند، نه در جنگ قادر بودیم از کشـور به این شایسـتگی دفـاع کنیم و نه در صحنه‌های دیگری که تا به امروز تقریباً هر لحظه در مقابل دشمن داشتیم، می‌توانستیم قـدرت ملی خودمان و پایداری جمهوری اسـلامی را بـه همه‌ی دنیا ثابت کنیم.[...] تا به امروز به گمان من این صحنه‌ها به رشته‌ی تحریر و گزارش کشیده نشـده است. خیلی کتاب باید نوشت، خیلی تصویر، نقاشی، عکاسی و فیلم و... باید به کار بیفتد تا بتواند عظمت این حضور را برای کسی که به چشم خودش ندیده است، نشان بدهد.[...]"

(۳۰ آبان ۱۳۷۲)

فراز ششـم: "[...] آنچه که تاکنون از جنگ بیان نشـده به مراتب بیش‌تر از آن چیزی است که تاکنون بیان شده است.[...]"

(۲۹ شهریور ۱۳۷٤)

فراز هفتم: "[...] کسـانی می‌خواهند به عمد این خورشـید فروزان و این منبع نورانیت را از خاطره‌ی ملت ببرند.[...] ملـت اگر این توانایی را در خودش ببینـد و وجود این ظرفیت را در خودش احسـاس کنـد، در ادامه‌ی این راه و در حرکت عظیمی که در پیش دارد هیـچ مانعی نمی‌تواند جلـو او را بگیرد. لذا نمی‌خواهند این خودآگاهی در مردم ما به وجود بیاید.[...] نسل جدید ما متأسفانه کم‌اطلاع است. باید کاری کرد که نسـل جدید و نسـل‌های بعد، از این ظرفیت استفاده کنند و خودشان را بشناسند.[...]"

(۳۱ شهریور ۱۳۸٤)

فراز هشـتم: "دوره‌ی پهلوی یکـی از رایج‌ترین تبلیغـات "نمی‌توانیم" بود. همه‌ی ما را از بچگی این طور بار آورده بودند که جنس ایرانی مسـاوی است با بد بودن، پسـت بودن و نامرغوب بودن. در حالی که این ملت، ملتی اسـت که از همه جهت می‌تواند تولید کند، رشـد بدهد، ابتکار داشـته باشد.[...] در صحنه‌های جنگ شـما ببینیـد ارتش ایران را در چه شـرایطی ضد مذهبی تربیت و رشـد داده بودند. آن وقت همین ارتش در نیـروی هوایی‌اش، در نیروی زمینی‌اش و دریایی کارهایی کرد و جلوه‌هایی نشان داد که حقیقتاً محیرالعقول است.[...]"

(۳۱ شهریور ۱۳۸٤)

فـراز نهـم: "[...] توقع انقلاب از هنـر و هنرمند مبتنی بر نگاه زیباشـناختی در زمینه‌ی هنر اسـت که توقع زیادی هم نیست. ملتی در یک دفاع هشت‌ساله با همه‌ی وجود به میدان آمد. برای یک نگاه هنرمندان به حالت و کیفیت یک جامعه، چیزی از این زیباتر پیدا می‌کنید؟ شما در عالی‌ترین آثار دراماتیک دنیا آن‌جا که به فداکاری یک انسان برخورد می‌کنید او را تحسین و ستایش می‌کنید. وقتی زندگی فلان انقلابی مثلاً سرباز فداکار فلان کشـور را برای شما به تصویر می‌کشند، در دل و باطـن وجدان خودتـان نمی‌توانید کار او را تحسین نکنید. هزاران حادثه‌ی به مراتب با ارزش‌تر و بزرگ‌تر از آنچه که در این آثار هنری نشـان داده شده در دوران هشت سال دفاع مقدس و در خود انقلاب، در خانه‌ی شـما اتفاق افتاد. آیا این زیبایی نیست؟ آیا هنر می‌تواند از کنار این قضیه بی‌تفاوت بگذرد؟[...]"

(۱ مرداد ۱۳۸۰)

و آخرین فراز از فرمایشات رهبر معظم انقلاب، می‌فرمایند:

"در گذشـته نباید متوقف ماند. همیشـه گذشته پلکانی است برای پیشرفت ملت‌ها به سمت آینده‌های روشن. همچنین گذشـته‌ها را مطلقاً نباید از یاد برد. [...] یک عده از بدخواهان ملت ایران و اسـلام سعی می‌کنند گذشـته‌های پرافتخار این ملت را به بوته‌ی فراموشی بسپارند. سعی می‌کنند مردم را از گذشته‌ی پرافتخار خودشان جدا کنند. این خیانت است.[...]"

(۳ خرداد ۱۳۸٤)

در انتها صحبت‌های خود را کوتاه می‌کنم و تنها به موضوعی که می‌تواند مورد پژوهش قرار بگیرد و مقام عظمای ولایت نیز به آن تأکید کرده‌اند، اشاره می‌کنم.

محوری که مکرر در فرمایشات ایشان هست راجع به نقش حضرت امام(ره) در فرماندهی و مدیریت جنگ تحمیلی است. درباره‌ی شاخصه‌ها و ویژگی‌های این فرماندهی و مدیریت است، نقطه‌ی مقابل تفکر امام، تفکر جریان به اصطلاح ملی‌گرا و میهن‌پرست به سرکردگی بنی‌صدر بود که معتقد بودند در مقابل دشمن توان ایستادگی نداریم و باید عقب‌نشینی کنیم. در ارتفاعات زاگرس نیروها را مستقر کنیم. خوزستان و جنوب لرستان را به دشمن واگذار کنیم تا فرصت تجدید قوا داشته باشیم. این روش اشکانی بود که سر فرصت به دشمن حمله کنیم و او را عقب بزنیم. [...] این حرف چه قدر ناشیانه و حقیقتاً بی‌استدلال و بی‌مبنا بود! اگر دشمن خوزستان را می‌گرفت، آن چنان جای پای خودش را سفت می‌کرد که امکان عقب زدن آن نبود.

همان روزهای اول جنگ جمعی از همین جریان ملی‌گرا در جماران خدمت امام رسیدند و حرف‌شان این بود که ما توان مقابله با عراق و صدام را نداریم. شما فوراً آتش‌بس یک طرفه را اعلام کنید. [...] امام فرمودند: "انتظار این حرف‌ها را از شما آقایان نداشتم. چه طور می‌شود دشمن در خاک ما باشد و اعلام آتش‌بس کنیم و شرایط او را بپذیریم، این یعنی ذلت . [...]"

نقش بی‌بدیل مدیریت امام چیزی است که باید راجع به آن خیلی گفت و تحقیق کرد و پژوهش داشت.

و سخن آخر، امیدوارم در همایش‌ها و نشست‌های بعدی با توجه به گستردگی مطلب به طور تخصصی روی مباحث صحبت شود. [...]

سخن‌رانی بعدی دکتر حسین اردستانی سخنان خود را در مورد "انتظارات رهبری از پژوهش‌های دفاع مقدس" این‌گونه آغاز کردند:

من با طرح مسئله وارد بحث می‌شوم و خواه‌ناخواه به دلیل سبقه‌ی معلمی‌ام باید با همان روش خودم مطالبم را ارائه کنم. [...] سازمان‌دهی بحث امروز به این شرح است:

الف) کلیات؛ در این بخش طرح مسئله می‌کنم، منابع بحثم را می‌گویم و یک تعریفی از پژوهش ارائه می‌دهم.

ب) محورهای موضوعی پژوهش‌ها.

ج) خروجی‌های پژوهش.

اما در بخش کلیات، طرح مسئله می‌کنم تا بحث بازتر شود. تعریف، محتوا، ابعاد و جزئیات بحثم برگرفته و متکی به آرا و سخنان (مصاحبه کم‌تر)، و مکتوبات مقام معظم رهبری است. در تعریف، ضرورت و اهمیت ابعاد پژوهش یا محورهای موضوعی، مستقیم از بیانات مقام معظم رهبری استفاده شده است. آخر این‌که، در این پژوهش که خدمت شما ارائه می‌دهم، اهتمام بیش‌تر به بخش پژوهش بوده است. اما تعریف پژوهش:

در واژه‌نامه‌ی بین‌المللی "وبستر" پژوهش به شرح ذیل تعریف شده است:

"پژوهش، بررسی یا کاوش سخت‌کوشانه با هدف کشف واقعیت‌های نو و تفسیر درست ای واقعیت‌ها است." طبق نظر یکی از صاحب‌نظران، تعریفی دیگر برای پژوهش، فرایند رسیدن به راه‌حل‌های قابل اطمینان مسائل از طریق گردآوری، تحلیل و تفسیر داده‌ها به گونه‌یی برنامه‌ریزی شده و نظام‌مند است. بنابراین، از این دو تعریف می‌توانیم به این نتیجه برسیم که پژوهش با آثاری که به چاپ می‌رسند متفاوت است. پژوهش باید دارای منطق پژوهشی، روش پژوهشی و مستند به منابع باشد و مهم این‌که پیش‌فرض‌ها و انتظارات در آن دخالت نکند و واقع‌نمایی داشته باشد و اهم آن، شجاعت دیدن واقعیت در پژوهش است.

حال تعریفی که به طور اخص برای این پژوهش در نظر گرفته‌ایم و تا آخر براساس آن پیش می‌رویم

برگرفتــه از صحبت‌های حضرت آقا بنا شده است: "پژوهش‌های دفاع مقدس معطوف اســت به بررسی و واکاوی ابعــاد خــرد و کلان چیستی و چرایی و چگونگی واقعیات هشت ســال جنگ تحمیلی. در ایــن تعریــف ارزش‌های اســلامی جایــگاه کانونی دارد و بــه ماننــد خــون در شــبکه‌ی دفاع مقدس نقش‌آفرینی کرده است."

دکتر حسین اردستانی

منابع بحثی که خدمت شــما ارائه می‌کنــم، متکی است به دست‌نوشته‌های مقام معظم رهبری درباره‌ی کتاب‌هایی که ســوره‌ی مهر منتشــر کرده و ایشــان مطالعه کردنــد و مطالبی را پیرامون آن، در تمجید و بعضاً نقد، اشاره نموده‌اند.

۱. ضرورت و اهمیت کار پژوهشی در دفاع مقدس.

آنچــه از اظهارات و بیانات حضرت آقا مســتفاد می‌شود، این است که دفاع مقدس پشتوانه‌ی فرهنگ و ارزش‌های جامعه اســت. [...] مــن به این عبارت اضافه می‌کنم که پشــتوانه‌ی هویتی جامعه‌ی ایرانی است، که به گذشته‌اش اهتمام می‌ورزد و امروز را به گذشته اتصال می‌دهد.

۲. آگاهی‌بخشــی دربــاره‌ی دفــاع مقــدس چه ضرورتی دارد؟ آگاهی‌بخشــی درباره‌ی دفاع مقدس که در فرازهای دوم و سوم آقای سه‌دهی اشاره شد، از نظر آقا بسیار مهم است.

۳. حفظ فرهنگ و روحیه‌ی انقلابی در جنگ.

این فرهنگ و روحیه‌ی انقلابی باید حفظ شــود که تنها با پژوهش مســیر می‌باشد. بدون پژوهش که فیلم درســت نمی‌شود. بدون پژوهش هیچ اثر هنری و ادبی خلق نمی‌شــود. حضرت آقا می‌فرمایند: " این دغدغه در ذهن من هست که فرهنگ جنگ و فرهنگ انقــلاب که در میدان جنگ بالندگی پیدا کرده بود، از بین برود." بنابراین، این روحیه و رشد و بالندگی باید در کارهای آکادمیک و پژوهشی حفظ شود.

٤. ضــرورت [و] اهمیــت پژوهــش و حفــظ حافظــه‌ی تاریخی؛ کلام مقــام معظم رهبری در این باره چنین است: "ملت‌ها شدیداً به حافظه‌ی تاریخی نیاز دارند. حافظه‌ی تاریخــی یعنی همان چیزی که دشــمن نمی‌خواهد، ما آن را داشته باشیم و در آینده از آن بهره‌مند شویم."

۵. نیاز ملت و تاریخ آینده به روایت دفاع مقدس: "امکان درک آیندگان از دفاع مقدس مســئله‌ی بسیار مهمی است."

٦. شکل‌دهی به تاریخ و آینده‌ی کشور.

پژوهش‌هــا می‌تواننــد به تاریخ کشــور و آینده شــکل بدهند: "دفاع مقدس یــک حادثه‌ی تاریخی متــداول و ســاده نبود. این هشــت ســال، مثل هیچ بخشی از تاریخ ایران نمی‌باشد. نگینی است که دیگر

بـه این سـادگی‌ها تکرار شدنی نیست. گنجی است کـه همـواره بایـد از آن استخراج کرد."

۷. جنـگ بـه مثابه‌ی گنج اسـت. آیـا خواهیم توانسـت ایـن گنـج را استخراج کنیم؟

چند برداشت و تفسیر به ایـن متن اضافه می‌کنم تا مسـئله واضح‌تر شـود. تاریخ آینده‌ی ایران نیازمند پشـتوانه‌های رفتـاری کارامد است. ملت‌ها همه از فقـدان الگوهای رفتاری کـه در صحنه‌های خطیر و سـنگین جـواب بدهد، رنج می‌برند. بالاتـر از آن، ملت‌ها همواره از رهبران خردمنـد، توانمند و همه‌جانبه‌نگر بی‌بهره بوده‌اند. در آینده، نیاز مقاومت و فداکاری مردم، امر مهمی است که دفـاع مقدس می‌تواند این نیـاز را اغنا کند. دفاع مقدس الگوی عملی اسـتراتژی و راهبرد یا سیاست خارجی " نه شـرقی، نه غربی" ایران است. این الگو هنوز عملی اسـت و راه نفی سـلطه‌ی تک قطبی یا قطب جدید می‌باشد.

با توجه به ذکر این نکات، واضح و بدیهی است که "ما هر چه برای دوره‌ی دفاع مقدس سرمایه‌گذاری و کار کنیم، زیاد نیست."

جناب آقای علیرضا کمری

هدف‌های پژوهشی

حال این سـؤال پیـش می‌آید که ایـن پژوهش‌های صورت گرفته بایـد چه هدفی را دنبال کنند؟ برخی از ایـن اهداف را فهرسـت‌وار و مبتنی و برگرفته از فرمایشات مقام معظم رهبری نام می‌برم:

۱. حفظ هویت دینی و ملی.

۲. جامعه‌پذیری مقاومت که البته این خود به دو بخش سیاسی و اجتماعی تقسیم می‌شود. در بخشی جامعه‌پذیری سیاسی، وظیفه‌ی دولت است که حفظ مشروعیت و اسـتمرار مبانی رفتاری و فکری مورد اجماع خـودش را با مردم، تقویت کند و اسـتمرار ببخشـد. اگر بخواهد بقا داشته باشـد، دفاع مقدس یکی از کلیدهای آن است.

۳. معرفی الگو برای جامعه و نسـل‌های مختلف که البته الگو در سطح خرد و کلان مطرح است.

٤. معرفـی الگـو برای انسـان‌های تعالی‌طلب و مؤمن به دین خدا.

۵. صدور مفاهیم انقلاب. این مورد عین کلمه‌های مکتوب حضرت آقاست که در این‌جا ذکر کردم.

٦. انتقال فرهنگ و ارزش‌های اسلامی انقلابی به جامعه و جهان.

مقـام معظم رهبری: " هشت‌سـال دفاع مقدس، ظرفیت تولید هزاران کتاب دارد که می‌تواند با هدف

انتقـال فرهنـگ و ارزش‌های اسـلامی و انقلابی به جامعه و جهان نگارش شود."

بخش‌بندی پژوهش‌ها

الف) تالیف ب) ترجمه ج) سند پژوهی

در بحـث سـندپژوهی حضرت آقـا می‌فرمایند: "براساس سند تاریخی، کارهای گزارشی فراوان ممکن اسـت انجام بگیرد." شـاید مقوله‌بندی و سطح‌بندی پژوهش‌ها خیلی سـاده به نظر برسـند، ولی به لحاظ متدلوژی باید در زمینه‌ی سطح‌بندی دقت شود که چه سطوحی مطمح نظر مقام معظم رهبری می‌باشد.

در این مبحث باز ابتدا به مقوله‌بندی می‌پردازم. در مقوله‌بندی، حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسـی، اقتصادی، نظامی، عملیاتی و راهبردی، مطرح است.

در سـطح‌بندی، از سطح فروملی تا سطح ملی و تا سـطح منطقه‌یی و سـطح جهانی مدنظر است. در پژوهش‌های مربوط به دفاع مقدس باید این سـطوح را مـورد توجه قرار بدهیـم. حضرت آقا یک جا در صحبت‌هایشـان می‌گوینـد: "آشـپز، تدارکات‌چی، بهداری، دیدبان‌ها همه و همه باید از خودشان و آن روزها بنویسند." یعنی از سطح خرد تا سطح کلان.

محورهای موضوعی پژوهش‌ها

در محورهای موضوعی، بحث عملیات‌هاست که مقام معظـم رهبری در جاهای مختلف به آن اشـاره دارنـد که عملیات‌ها باید مورد بررسـی قرار بگیرند. عملیات‌ها قلب جنگ تحمیلی بودند؛ آنچه در صحنه‌ی نبرد اتفاق می‌افتاد و حماسه‌هایی که آفریده شد همگی در عملیات‌ها بود. پشتیبانی‌ها، تدارکات، رهبری‌ها ... همـه و همه متغیرهایی بودند که خروجی خودشـان را در صحنـه‌ی نبرد دیدند. من فکر می‌کنم مهم‌ترین بخش پژوهش در نگاه حضرت آقا، عملیات‌ها هستند که قطعاً منظور نظر ایشان نگاه نظامی محض نیست.

محور موضوعی دوم، بسـیجی و بسیجیان است؛ این‌که بسیجی کی بود، از کجا آمد، خاستگاه طبقاتی‌اش چه بود و چگونه رفتار می‌کرد، خود مقوله‌ی بسیار پر اهمیتی است که جا برای پژوهش بسیار دارد.

سـوم، جامعـه و جنـگ تحمیلـی اسـت. [...] سـؤال‌های زیادی وجود دارد کـه جواب آن‌ها یک پژوهش کامـل و جامع را می‌طلبـد. این‌که مردم با جنگ چـه کار کردنـد، چه قدر سـختی و مرارت کشیدند. جان‌فشـانی‌ها، حمایت‌ها و کمک‌ها، همه و همه مباحث گسـترده‌یی اسـت که جا برای کار و تحقیق فراوان دارد.

در آخـر بایـد بگویـم از نظر من، دیـن و دفاع مقـدس مهم‌ترین موضوع مغفـول در پژوهش‌های دفاع مقدس، است. دین مانند خون در شبکه‌ی دفاع مقدس نقش‌آفرینی داشته است.

بنده از ابتدا در مرکز به این توجه داشـتم که کار انجام [دادن] پژوهشی فاخر، سخت است و کسی که کار وَزین تألیف نماید کم است، اما موضوع مهم این اسـت که جهت‌گیری خروجی پژوهشی چه باشد یا باید چگونه باشد. این‌که بازخورد این پژوهش‌ها در جامعه چگونه است، امر بسیار مهمی است.

این‌ها، نگاهی فهرست‌وار بر بحث امروز بود که اگر فرصت باشد یک به یک به آن‌ها می‌پردازم.

در مورد عملیات‌های دفـاع مقدس، مقام معظم رهبری به جزئیات تأکید دارند. ایشان جمله‌یی دارند که می‌گویند: "نوشـته‌های لحظه به لحظه‌ی شـهید محمد شکری از چند عملیات، در شمار نورانی‌ترین یادگارهای دفاع مقدس است. [...]"

پژوهـش درباره‌ی موضوعات خرد در عملیات‌ها، خود مبحثی اسـت که برای تفسیر و توضیح آن مثالی می‌زنم. در عملیات خیبر، جزایر مجنون و وضعیتی که شهید همت به شهادت رسید خود یک پژوهش مستقل است. در عملیات بدر و در شرق دجله که مهدی باکری شهید شد، خود موضوع یک پژوهش است.

همـه‌ی این‌هـا موضوعات جزئی اسـت که در حاشـیه‌ی پژوهش عملیات‌ها، مطرح می‌باشـند، به

پژوهشی جدا و مستقل نیاز دارند.

موضوع محوری بعدی مورد نظر رهبری بسیج و بسیجیان است. - کسیتی بسیجیان، موضوعی است که کار بسیار کمی در این زمینه صورت گرفته یا کارهایی که انجام شده چندان دل‌چسب نبوده - مثلاً روح بسیج خود موضوعی است که می‌تواند یک کتاب یا یک مقاله باشد. [...]

جامعه و جنگ تحمیلی مقوله‌ی دیگر مورد توجه مقام معظم رهبری است. نقش مردم در جنگ و فداکاری‌هایشان خود موضوعی بسیار پراهمیت است و تفاوت‌ها و تمایزات زیادی در میان تجارب مردم وجود دارد. از مردم عامی گرفته تا خاص! دیگر وقت آن نیست که از بیان تلخی‌ها و سختی‌هایی که مردم کشیدند بترسیم. باید همه‌ی وجوه زندگی مردم بیان شود. ویرانی شهرها و روستاهای ایران، آزادگان که سال‌ها در اسارت بودند. [...] حضرت آقا در جایی از اسرای ایرانی می‌گوید و آن‌ها را با اسرای عراقی مقایسه می‌کنند. [...] این‌ها همه و همه وجوه ناگفته‌ی جنگ هستند که بین خطوط جا مانده‌اند.

فرماندهان موضوع محوری پژوهشی دیگری است. پژوهش درباره‌ی فرماندهان و جلوداران دفاع مقدس یکی از مهم‌ترین پژوهش‌ها است. دوستان، اگر این فرماندهان نبودند آن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بسیجی در جبهه‌های نبرد نقد نمی‌شد و اصولاً این فرمانده‌ها بودند که آن گوهر را توانستند به کار بگیرند.

مزید بر این، از هر وجهی به جنگ نگاه کنیم مقوله‌یی برای پژوهش وجود دارد. واحدهای غیر رزمی، مثل بهداری، تدارکات، دیدبان‌ها... و حتی آشپزها باید آن‌ها را پیدا کنیم و نقش آفرینی‌هایشان را در قالب پژوهش‌های جامع ارائه دهیم. همین جهاد سازندگی خودش یک سپاه و یک ارتش بود، ولی در پژوهش‌ها و کتاب‌ها و فیلم‌ها نقش جهاد سازندگی مفقود شده. آقا نیز در مورد جهادگران جمله‌یی دارند: "پسر بچه‌ی چهارده پانزده ساله پشت فرمان بلدوزر نشسته بود و خاکریز می‌زد. از بس کوچک بود پشت فرمان دیده نمی‌شد. گاهی می‌خواست جلویش را ببیند مجبور بود از روی صندلی‌اش بلند شود. این بچه تا صبح خاکریز می‌زد. [...] این جوان‌ها کجایند؟ در بین شما هستند؟ در بین ملت‌اند؟ این اراده‌ها کجایند؟ این‌ها تشکیل‌دهنده‌ی اراده‌ی عمومی ملت ایران هستند و از بین نمی‌روند."

از این مقوله که بگذریم به روح دینی می‌رسیم. به راستی روح دینی* در دفاع مقدس چیست؟ خیلی‌ها روی اخلاق عملی و اخلاق ایثار تکیه می‌کنند، اما جا دارد که مفاهیم اسلامی۲ در صحنه‌های جنگ بیش‌تر متبلور شود. نقش روحانیون۳، طلاب جوان و٤... دین در جبهه‌ها چه نقشی را ایفا کرد؟۵ این‌ها مقوله‌هایی است که نیاز به تیزبینی و دقت نظر بیش‌تری دارد. در کار تحقیق و تفحص و پژوهش هیچ گروهی از مردم نباید نادیده گرفته شوند. مثلاً همین دانشگاهی‌ها [...] به راستی دانشگاه چه نقشی در جنگ داشت؟ در این مرکز برای مثال دانشگاه شریف٦ و نقش آن در جنگ خود طرحی بود که انجام شد. نقش طبقه‌ی محروم جامعه نیز از اهم موضوعات است. و کوتاه سخن این‌که اصولاً جنگ مال مردم بود و بررسی اقشار مختلف، خود یک کار جامعه شناختی است.

موضوع بعدی دشمن است. وضعیت اسرای عراقی در ایران محور پژوهشی است که آقا هم به آن اشاره کرده‌اند. دیگر محور، منطقه و نظام جهانی در جنگ تحمیلی است. همسایگان در خلیج فارس و خاورمیانه، همچنین ابرقدرت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی و به طور اخص شورای امنیت، نقش و تأثیرهای ویژه داشتند که جای بحث و پژوهش فراوان دارد. از همه‌ی این‌ها که بگذریم خود مقام معظم رهبری می‌توانند موضوع پژوهشی باشند.

آخرین محور بحث، پژوهش‌های اساسی است. پژوهش‌های اساسی بخشی از آن برمی‌گردد به

* ٦-١ بر گرفته از سخنان و عین کلمات مقام معظم رهبری است.

چرایی‌ها و چگونگی‌ها... ریشه‌یابی و علت‌ها... . بخشی دیگر هم قوت‌ها و ضعف‌ها است. چنین پژوهش‌هایی بعضاً کلیدی است و قابل چاپ و بعضاً در مقوله‌ی چاپ نمی‌گنجند.

اما آنچه مهم است و قبلاً ذکر شد، واقع‌بینی و صداقت در کار می‌باشد. باید از ضعف‌هایمان همان‌قدر صادقانه بگوییم که از قوت‌هایمان می‌گوییم. چون بالأخره سوپرمن که نبودیم. اگر این طور بود که همان سال اول و دوم کار یکسره می‌شد و جنگ تمام بود. جنگ ما توأم با شکست و پیروزی بود. با موفقیت و بی‌تدبیری و کم‌تدبیری و خلاقیت و ریسک و... از بیانات مقام معظم رهبری است که می‌گویند: "باید از آنچه که گذشت و پشت سرماست درس بگیریم."

موضوع دیگر "تاریخ جامع دفاع مقدس" است که از دستورات مستقیم ایشان به ستاد کل نیروهای مسلح است و تا آن‌جایی که من اطلاع دارم هیچ کاری راجع به آن صورت نگرفته است. از دیگر موضوعاتی که مدنظر آقا است، موضوع بنی‌صدر در سال‌های اول جنگ است که باید مورد پژوهش قرار گیرد، دیگری نیروی هوایی است، نیروی دریایی سپاه و... .

و موضوع محوری دیگر، مسائل جانبی جنگ می‌باشد که ما با تشخیص درست، خط وصل آن‌ها را با جنگ پیدا کنیم و مورد بررسی قرار بدهیم.

اما خروجی و تولید پژوهش‌ها باید چه جهت‌گیری داشته باشد؟ این مسئله‌ی مهمی است. به نظر من با توجه به صحبت‌های مقام معظم رهبری، هدف اول، عامه‌ی مردم هستند. پژوهش‌ها در این‌جا باید شکوه و افتخار و عظمت و پیشرفت و مقاومت ملی را ارائه دهند که مردم به آن افتخار کنند.

دوم، با هدف اصلاح و تجربه نوشته شوند که تصمیم‌گیرندگان و نخبگان کشور از آن تجارب در تصمیم‌گیری‌های آینده استفاده کنند.

بحث دیگر روش انجام است. روش علمی همان ریشه‌یابی است و شبکه‌ی علت و معلولی حوادث است.

با اتکا به نظرات حضرت آقا، می‌توان برای پژوهش‌های دفاع مقدس از سندپژوهی به عنوان یک روش استفاده کرد. همچنین طبق توصیه‌های مقام معظم رهبری، در پژوهش باید ابتکار داشته باشیم و از کارهای کلیشه‌یی حذر کنیم [...] ایشان می‌فرمایند: " دا یک رگه‌ی ارزشمند است که در معدن پیدا کرده‌ایم. این ایده را ادامه دهید."

دیگر نکته‌یی که ایشان ذکر کرده‌اند، پرهیز از مبالغه است، کسانی مبالغه می‌کنند و اضافه بر واقعیت می‌گویند که کم دارند و گفتنی‌هایشان تأثیرگذار نیست. که به حمد خدا دفاع مقدس سرشار از مطلب است و نیازی به مبالغه ندارد.

مسئله‌ی بسیار مهم دیگر، اجتناب از عوام‌زدگی است. پژوهش‌ها باید فاخر و ارزشمند باشند. حتی نوع چاپ، طرح جلد، حروف چینی همه و همه باید درست انتخاب شود.

بخشی مهم که هنوز از آن صحبتی نکرده‌ام و آقا تأکید فراوان به آن دارند بخش رمان‌ها و قصه‌هاست. داستان‌ها باید به هنر منتهی شوند و ماندگاری داشته باشند.

نکته‌ی آخر، آقا می‌فرمایند:

" وقتی نوشته‌های شما به حد نهایت می‌رسد که در ادبیات و در هنر رایج مربوط به جنگ بیایند و به خورد آن‌ها برود." موضوع هنر در آراء مقام معظم رهبری درباره‌ی دفاع مقدس جایگاه کانونی دارد. سخنانم را همین‌جا به پایان می‌رسانم و امیدوارم کاستی‌های آن را ببخشید. من سعی کردم یک چارچوب اولیه‌یی را برای این مقوله ارائه بدهم که امید است مفید فایده قرار گیرد.